

Nacionalno-integracijski procesi Bunjevaca u Bačkoj i ugarskom Podunavlju

*dr. sc. Slaven Bačić**

Sažetak

Dok je integracija Bunjevaca na teritoriju današnje Hrvatske te Bosne i Hercegovine u korpus moderne hrvatske nacije završena, takav je proces manjkav kada je riječ o Bunjercima s područja Bačke i tzv. ugarskoga Podunavlja. U radu autor pokušava ukazati na najvažnije trenutke koji su otežavali integracijske procese ove hrvatske subetničke skupine u cjelinu hrvatske nacije.

Ključne riječi: Bunjevci, Hrvati, Bačka, ugarsko Podunavlje, nacionalno-integracijski procesi

Hrvatska subetnička skupina Bunjevaca tradicionalno naseljava više područja, od kojih su najznačajnija: Kvarnersko primorje, Gorski kotar, Lika, Dalmatinska zagora, zapadna Hercegovina, zapadna Bosna, Baranja, Bačka, te Budim s okolicom. Na temelju ove geografske raspoređenosti, većina autora Bunjevce dijeli na dalmatinsku, primorsko-ličku i podunavsku skupinu. Nacionalno-integracijski procesi kod prvih dviju skupina prirodno su završili njihovim utapanjem u hrvatsku naciju, što je, međutim, prijeporno ostalo kod podunavskih Bunjevaca, kod kojih se subetnički naziv zadržao do danas, često i kao primarno identifikacijsko obilježje. Vidljivo je to i na području literature, koja je veoma brojna kada je riječ o podunavskim, ili, točnije, o njihovom najznačajnijem dijelu – bačkim Bunjercima, za razliku od radova o ostalim dijelovima bunjevačke skupine, čiji je broj prilično oskudan.

I bački su Hrvati dijelom priče o Hrvatima iz *limesa*, koji se skrivaju pod različitim imenima, počevši od sada već povijesnih kao što su Raci, Iliri i Dalmatini, preko naziva Bunjevci, Šokci, Krašovani i Bošnjaci, koji su se održali sve do danas, a u najnovije doba se u nekim područjima često skrivaju i pod imenom Jugoslaveni. Usprkos tomu što očuvanje jake regionalne svijesti i imenâ rubnih dijelova pojedinih naroda nije hrvatska osobitost, već je rezultat spleta brojnih povijesnih okolnosti, ponekad i specifičnih za pojedine narode, čini se da ovoj mimikriji hrvatska historiografija nije posvećivala dovoljno pozornosti, jer sva pobrojana i druga nenačeljena hrvatska subetnička imena imaju ne samo zajedničke imenitelje, već se iza

* odvjetnik u Subotici

svakoga od njih kriju i odgovarajuće osobitosti. Tek nekoliko članaka novijega datuma nacionalne historiografije (Černelić 1994; Bušić 2003) kao i one zavičajne (Horvat 1996; Skenderović 1998) čini se da samo potvrđuju tezu da ova tema zaslužuje dublju znanstvenu obradbu.

Razlozi koji otežavaju logično inkorporiranje bačkih Bunjevaca u hrvatski korpus višestruki su i kao takvi se mogu promatrati s različitih stajališta: kao objektivni i subjektivni, osnovni i izvedeni, permanentni i završeni, te kao povijesni i suvremeni. Posebno mjesto imaju čimbenici koji su specifični za podunavske Hrvate, za razliku od momenata koji su zajednički s drugim analognim slučajevima naroda u dijaspori. No, u svakome slučaju, svi su čimbenici međusobno isprepleteni i njihovim zajedničkim djelovanjem nastaje rezultat koji imamo: problematična uključenost ove skupine Bunjevaca u cjelinu hrvatskoga narodnog bića.

U daljnjem tekstu pokušat ćemo ukazati na neke od najvažnijih momenata ovoga procesa koji su specifični za Hrvate u Bačkoj i ugarskom Podunavlju.

1. Jedan od najznačajnijih događaja koji je otežao približavanje podunavskih Hrvata u maticu bila je standardizacija književnoga jezika. U malom konglomeratu hrvatskih dijalekata i narječja do polovice XIX. stoljeća, od kojih su u književnosti najzastupljeniji bili štokavska ikavština i kajkavština, Bunjevci su bili dijelom prve skupine, koja je inače bila dominantni govorni jezik hrvatskoga puka i obuhvaćala područje Dalmacije, Hercegovine, Bosne, Slavonije i ugarskoga Podunavlja. Književnost podunavskih Bunjevaca, koja se javila u vrijeme Velikoga bečkog rata (1683.-1699.), uglavnom je do preporodnoga razdoblja nabožnoga karaktera, a pisci su joj većinom franjevci. Ta je književnost dosljedno ikavsko-štokavska, ne samo kao odraz govornoga jezika puka iz kojega su pisci dolazili, nego i poradi puka kojima su se oni obraćali. Premda je završetak višegodišnjega procesa standardizacije hrvatskoga jezika polovicom XIX. stoljeća u Hrvatskoj, u kojemu je prevladala štokavska ijekavština, imao odjeka među bunjevačkom inteligencijom, pa je npr. u Antunovićevim *Bunjevačkim i šokačkim novinama* bila razvijena rasprava o tome kojim narječjem pisati (usp. Buljović 1996, 26-30), a u praksi ovih novina čak i prevladala ijekavština, čitateljski je krug ovih novina u samome Podunavlju bio veoma ograničen, čak i među ionako malobrojnom inteligencijom koja se nije odnarodila („pomađarila“), pa je hrvatska jezična reforma imala slabe odjeke među ugarskim Hrvatima.

Zanimljivo je da u spomenutoj raspravi o tome kojemu se narječju prikloniti, na strani onih koji su se priklanjali dijalektalnom izrazu bio pretežito „narodnjački“ dio bunjevačke inteligencije: novinar Kalor Milodanović (Subotica, 1847. – Beograd, 1883.) inače srpski dobrovoljac u srpsko-turskim ratovima; pravnik i publicist Ambrozije Boza Šarčević (Subotica, 1820.-1899.); prosvjetni djelatnik Ivan Mihalović (Baja, 1820.-1877.); učitelj i novinar Mijo Mandić (Kačmar, 1857. – Subotica, 1945.); svećenik i pučki pjesnik Nikola Kujundžić (Subotica, 1861. – Bajmok, 1906.), od kojih su neki razvili nakladničku djelatnost (Kalor Milodanović i Mijo Mandić izdavali su novine, Boza Šarčević rječnike, a Ivan Mihalović početnice). Na drugoj su, pak, strani bili svećenici šire naobrazbe i s boljim doticajima sa susjednim maticama – Hrvatskom i Srbijom: kanonik i naslovni biskup Ivan Antunović (Kunbaja, 1815. – Kala-

ča, 1888.), pokretač bunjevačkog narodnog preporoda u ugarskom Podunavlju; svećenik i pisac Đuro Balog (Kupusina, 1817. – Bač, 1889.), inače prvi povjerenik za Bačku Hrvatskoga književnog društva sv. Jeronima; franjevac Stipan Vujević (Bereg, 1837. – Slavonski Brod, 1906.) i drugi. No, ova podvojenost u životu nije bila tako oštra, jer je ostala ograničena na skromno nakladništvo, pa je u životu Hrvata u Podunavlju dominantan ostao govorni jezik, ikavština.

Usljed toga, ikavsko narječje nije postalo samo onaj element narodnoga bića kojime se lokalni bunjevački puk razlikovao od drugih susjednih naroda (prije svega Mađara i Nijemaca, a tada mnogo manje od Srba), već je na neki način otežao povezivanje s maticom u Hrvatskoj, u kojoj je novi književni jezik uskoro postao i govorni jezik, koji je kao *nacionalni* jezik postajao sve različitiji od narječja koji su koristili Hrvati s druge strane Dunava, što je dvojstvo koje se zadržalo do danas. Na taj je način oslabljena jezična spona, kao onaj element nacionalnoga identiteta, koji je osobito bitan među srednjoeuropskim i južnoslavenskim narodima (Hobsbaum 1996, 60-73; Smith 1998, 26-27).

Tako se stvaranje hrvatskog *nacionalnog* jezika (a Hobsbaum s pravom naglašava da su nacionalni jezici po pravilu poluumjetne tvorevine stvorene u uskim intelektualnim krugovima s određenim političkim ciljevima, Hobsbaum 1996, 61-69) negativno odrazilo na one Hrvate koji su ostali izvan ovih novih jezičnih strujanja, čime je stvorena osebujna jezična frakcija u jednome narodu, kojoj je zbog toga bilo teško prihvaćanje ideja o nacionalnome jedinstvu.

2. Tijesno povezana s gornjim čimbenikom jest i administrativno-teritorijalna odvojenost Bunjevaca u ugarskome Podunavlju od Hrvatske. Kao narodnosna enklava, nakon turskoga razdoblja Bunjevci su najprije živjeli na teritoriju ugarskih županija, do kojih nije dopirala hrvatska županijska vlast koja je završavala na Dravi i Dunavu. Ova je odvojenost bila od presudnoga značenja u hrvatskome preporodnom razdoblju XIX. stoljeća, osobito nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868.), kada su podunavski Bunjevci ostali prikraćeni za sudjelovanje u političkom, kulturološkom i jezičnom procesu formiranja onoga što danas zovemo hrvatskom nacijom. U Kraljevini SHS, odnosno Jugoslaviji, područje Bačke također nije bilo upravno vezivano za nekadašnja hrvatska županijska područja: najprije je bilo dio Bačke oblasti sa sjedištem u Novome Sadu, a od 1929. dijelom Dunavske banovine, čije je središte također bio Novi Sad. Bačka nije bila ni dio Banovine Hrvatske 1939. godine, premda je pitanje „Bačke Hrvatske“, odnosno šest istočnih i sjeveroistočnih bačkih kotareva naseljenih pretežito Bunjercima, ostalo otvoreno do planiranoga kasnijeg profederalnog preustroja zemlje (Leksikon, 2, 2004, 25). Tako su veze bačkih Hrvata s Hrvatskom i za vrijeme stare Jugoslavije uglavnom ostajale na razini kulturoloških i vjerskih. Kada je pak o trijanonskoj Mađarskoj riječ, u ozračju potištenosti i šoka mađarske nacije zbog posljedica rata, teško da se moglo govoriti o bilo kakvim ozbiljnim kontaktima tamošnjih Bunjevaca s novom susjednom zemljom, nastalom i na dijelu teritorija koji je do tada bio dio Ugarske, pa su i za ovu skupinu nastupili teški trenutci. Za Drugoga svjetskog rata, područje je Bačke bilo reinkorporirano u Mađarsku. Nakon rata, i pored nastojanja da se šest zapadnih i sjeverozapadnih kotareva Bačke s većinskim bunjevačkim i šokačkim stanovni-

štvom pripoji Hrvatskoj, ipak je određeno da se formira zasebna autonomna pokrajina Vojvodina, ali kao dio Srbije. Raspadom federalne države početkom 1990-ih godina, federalne su granice postale međudržavnima, i to dvaju (danas već bivših) ratnih neprijatelja.

Tako je konstantna upravna odvojenost tijekom XX. stoljeća u bitnome otežavala proces integriranja Bunjevaca iz Bačke i Mađarske u naciju koja se stvarala desetinama i stotinu kilometara daleko od manjih ili većih enklava u kojima su živjeli pripadnici etnički istog naroda. Teritorijalni djelokrug hrvatskih tijela, osobito školskih, prirodno se zaustavljao na administrativnim i državnim granicama, te je s druge strane granice nastala izoliranost od glavnine političkih i kulturnih procesa u Hrvatskoj, uz spomenutu jezičnu polu-barijeru. Tako se na primjeru odnosa Hrvatske i ugarskih podunavskih Hrvata u punoj mjeri ilustrira uloga državnoga aparata koji najprije primjenjuje novostvorene jezične norme, te ih zatim širi i učvršćuje, ali i zahvaljujući ekskluzivnosti vlasti, priječi širenje drugih jezika na svojem „teritoriju“.

3. Objektivni položaj enklave udaljene od matice uvjetovao je i odgovarajuće subjektivne akcije okruženja spram podunavskih Hrvata. Većinski državotvorni narodi, u epohama nacionalnoga zanosa te sukoba i borbe za prevlast sa susjednim narodima, koristili su i koriste najrazličitije aktivne mjere koje potiču forsiranje lokalnog imena i aktivno odnarođivanje.

Za vrijeme austro-ugarskoga razdoblja, mađarske vlasti, koje su redovito bile u zategnutim odnosima s Hrvatskom nastojeći što više ograničiti prerogative vlasti utvrđene Hrvatsko-ugarskom nagodbom, nisu dopuštale mogućnost da se u ugarskim županijama razvija hrvatska narodna svijest, ali su se tolerirali regionalni nazivi za Hrvate: Bunjevci, Šokci, Raci, Bošnjaci itd. Mađarski su znanstvenici, kada su pisali o podunavskim Hrvatima, uvijek koristili regionalne pojmove, naročito za bunjevačke Hrvate. No, u političkoj praksi često i to nije bilo dopuštano kada se slutilo da takva akcija može biti opasna po jedinstvo državotvorne nacije, čega su najpoznatiji primjeri da Bunjevačka pučka kasina nije mogla biti osnovana pod tim imenom, već samo kao Pučka kasina (1878.), a Bunjevačka čitaonica u Baji je tek nakon tri godine mogla biti osnovana ali samo kao Bajska kršćanska čitaonica (1913.). Dapače, ondašnji mađarski političari nerijetko su govorili o Bunjercima kao Mađarima slavenske rase ili Mađarima slavenskoga podrijetla.

U stvaranje Kraljevine SHS, podunavski su Bunjevci ušli s mnogo nade, ali je „poslije prvog oduševljenja i idealizma nastupilo razočarenje“ (Gabrić 1971, 48). Tako je došlo do ponavljanja povijesti, jer su nove vlasti također sprječavale povezivanje Bunjevaca u hrvatsku naciju, pri čemu su korištene najrazličitije metode, kao što su smjenjivanje hrvatskih činovnika i postavljanje srbijanskih (Pekić 1930, 247-251), izborne prijevare (Grlica i Vaš 1990, 3-4), premještanje državnih činovnika i učitelja – hrvatskih kulturnih djelatnika (najpoznatiji je slučaj nastavnika Ivana Malagurskog – Tanara /Subotica 1895.-1947./, kojega su vlasti 1929. premjestile u Užice, da bi naredne godine sâm dao otkaz u državnoj službi, usp. Evetović 1940, 502-503), ne prežuci ni od brutalnih (oružana prijetnja subotičkog Srpskog kluba u slučaju održavanja javnoga zbora bačkih i baranjskih Hrvata 1940. godine radi izražavanja težnji za pripajanje dijelova Bačke Banovini Hrvatskoj).

Najbolju sintezu srpskih osporavanja pripadnosti bačkih Hrvata hrvatskom narodu dala je Milana Černelić, koja je utvrdila postojanje tri tipa srpskoga manipuliranja bunjevačkim imenom: isticanje apsolutne posebnosti (Bunjevci nisu ni Srbi ni Hrvati, već poseban narod), unitarističko (Bunjevci mogu biti i Srbi i Hrvati – bitno je da su dio jedinstvenoga jugoslavenskoga naroda), te srpsko – Bunjevci su Srbi katoličke vjere (Černelić 1994). Ova je manipulacija bila razvijena u razdoblju između dva svjetska rata, ali je polučila slabih rezultata. Za vrijeme Horthyjeve Mađarske također se preferirala posebnost Bunjevaca, pri čemu je najbolji primjer franjevac Bernardin Unyi (Bač, 1897. – Baja, 1951.) sa svojim djelima *A mohácsi ferencesek története* (Mohač, 1943.) i *Sokácok–Bunjevácok és bosnyák ferencesek története* (*Povijest Šokaca-Bunjevaca i bosanskih franjevaca* – napisano za rata, a tiskano 1947. u Budimpešti). Osim ovoga apologeta mađarskoga fašizma spram Bunjevaca i Šokaca,¹ u posttrijanonskome mađarskom međuratnom i ratnom nakladništvu redovito se govorilo samo o Bunjercima, Šokcima i Racima, (Peić 1943) ili, ako se i spominju Hrvati, onda onaj dio hrvatskog naroda kod kojega su bila živa regionalna imena Bunjevac, Šokac i dr. nije smatran Hrvatima već posebnim etnikom (Kujundžić 1969, 753-757).

Imajući u vidu nacionalne manipulacije velikosrpskih krugova u staroj Jugoslaviji, komunisti su nakon rata, vođeni idejom o nacionalnoj ravnopravnosti, takvu praksu onemogućili dopustivši bačkim Bunjercima slobodno izražavanje hrvatske pripadnosti, naravno u granicama sustava „dirigiranih“ sloboda. Ova je društveno-nacionalna politika opstala desetak godina, da bi se sredinom 1950-ih godina ona napustila (za vojvođanske je Hrvate to značilo gašenje različitih institucija s hrvatskim predznakom) uslijed nove dvojne politike: na političkom je planu to značilo gašenje manjinskih institucija južnoslavenskih naroda izvan matičnih republika, dok na širem pučkom planu počinje proces favoriziranja nadnacionalnoga jugoslavenstva. Čini se da je ovo gašenje hrvatskih institucija, prije svega nestanak školske nastave na hrvatskom jeziku, bilo od presudnoga značenja u procesu asimilacije i odnarođivanja u razdoblju druge polovice XX. stoljeća.

No, sve vrijeme nakon Drugoga svjetskog rata u intelektualnim velikosrpskim krugovima ideje o manipulaciji hrvatstvom Bunjevaca ostale su pritajene, tim prije što su neki ljudi, koji su sudjelovali u takvim međuratnim manipulacijama, uključeni u novi društveni aparat (zanimljiv je Vlastoje D. Aleksijević, koji je 1940. u srpskoj *Narodnoj odbrani* oštro agitirao protiv hrvatstva Bunjevaca, da bi za rata bio član Nedićevog državnog aparata, a u socijalističkom razdoblju visoki srbijanski činovnik, *Leksikon pisaca* 1971), a jedan od prvih značajnijih obznanjivanja tih ideja bila je knjiga *Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca : jedan uspeh akcije kneza Mihaila i Ilije Garašanina za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje* (Kuntić 1967). Za bačke je Bunjevce dolazak na vlast krajem 1980-ih godina onih struktura koje je

¹ Teško se može nazvati koincidencijom da su srpske vlasti 2001. godine financirale prijevod na srpski jezik ove knjige. Izvedba je ovoga bila povjerena Bunjevačkoj matici, utemeljenoj za vrijeme Miloševićeva režima s ciljem odnarođivanja bačkih Hrvata, kroz isticanje samosvojnosti Bunjevaca (usp. Bačić 2002).

predstavljao Slobodan Milošević, značio puno oživljavanje manipulacija već doživljenih između dva svjetska rata, ali sada s dosta boljim rezultatima po vlasti koje su uvjetovali brojni objektivni razlozi (osim gore navedenih, valja istaknuti još i preseleženje desetine hrvatskih intelektualaca iz Bačke u Hrvatsku nakon sloma Hrvatskoga proljeća početkom sedamdesetih godina, te od kraja osamdesetih godina još i antihrvatsku propagandu i histeriju u Srbiji koja se nastavila u srpsko-hrvatski rat i višegodišnje teritorijalne pretenzije spram Hrvatske). Tako je od 1990-ih godina do danas razvidna situacija da oko polovice etničkih Hrvata u Bačkoj ne osjeća pripadnost hrvatskome narodu, već prihvaća neke druge identifikacijske kategorije, od kojih je najznačajnije regionalno ime Bunjevac (što znači da je velikosrpska koncepcija o isticanju apsolutne posebnosti Bunjevaca naišla na najpogodnije tlo među lokalnim hrvatskim pukom). Isprva je bila i jaka nacionalna mimikrija pod imenom „Jugoslaven“, ali je ona zadnjih godina izgubila na značenju te su se njezini protagonisti uglavnom podjednako podijelili na one koji se jasno hrvatski nacionalno očituju te na one koji preferiraju regionalno ime Bunjevac. Nije zanemariva ni činjenica da se dio naroda osjeća nacionalno indiferentan, bilo u cijelosti, bilo kroz oznake regionalne pripadnosti, kao npr. Vojvođani (Popis 1, 2003), što je sve posljedica nerazvijene nacionalne svijesti kod ovog dijela hrvatskoga naroda.

No, osim navedenih kulturoloških i političkih metoda, svoje mjesto u odnarođivanju imaju i ekonomske metode slabljenja hrvatske manjinske zajednice, nekada kao samostalne, a više kao uzgredna pojava uz političke metode. Već je zamijećeno kako su podunavski Bunjevci u austro-ugarskome razdoblju bili „pretežito agrarne strukture“ (Lebl 1979, 308), dok je njihovo mjesto u gradskoj industriji, obrtu, trgovini i novčarstvu gotovo simboličkoga karaktera, ne samo do 1918., nego i između dva svjetska rata (Mačković 2004), što je uvjetovalo urbanu gospodarsku marginalizaciju, ali i kašnjenje u širim modernizacijskim procesima. U najnovije je vrijeme aktualna isključenost Hrvata iz sustava pretvorbe društvenoga vlasništva u privatno, pri čemu su možda jedino rijetki pojedinci iz elite vojvođanskih Mađara putem pretvorbe uspjeli doći do značajnijega kapitala, dok su pripadnici ostalih manjinskih zajednica uglavnom ostajali izvan tih procesa, što se osobito odnosi na Hrvate.²

4. Iz religioznosti, kao bitnoga dijela tradicionalne karakterologije podunavskih Hrvata, proizlazi i posebno mjesto koje u njihovim nacionalno-integracijskim procesima ima Katolička crkva. Njena je uloga često ovisila o državnome okviru u kojima su živjeli odnosno žive podunavski Hrvati, premda nastojanja najistaknutijih svećenika – narodnih preporoditelja, nisu uvijek bila na istoj liniji.³

² Da to nije slučajno, govori i novinska vijest od 28. prosinca 2004. godine, prema kojoj srbijanska tajna služba (BIA – „Bezbednosno-informativna agencija“, nekadašnja DB – „Državna bezbednost“) ispituje privatizaciju jednoga društvenog poduzeća na jugu Srbije, koje je kupio jedan Albanac, a nakon što ju je poništila vladina Agencija za privatizaciju.

³ U tome je smislu djelomično točna konstatacija Albe M. Kuntića (Subotica, 1907. – Beograd, 1997.) „katolički klir u istoriji bačkih Bunjevaca imao je značajnu, ‘istorijsku’ ulogu, značajnu prevashodno u negativnom smislu“ (Kuntić 1991, 137). Premda bi se njegova ocjena mogla nazvati djelomično točnom kada je riječ o ulozi Crkve u mađarizaciji Bunjevaca, on je pod utje-

Naime, kako se hrvatsko stanovništvo u ugarsko Podunavlje doseljavalo pod dušobrižništvom franjevacu Bosne Srebrene, dijelu naroda oni su ostali dušobrižnici još desetljećima nakon toga (na područjima samostanâ u Baču, Somboru i Baji), dok su dušobrižničku skrb o „Dalmatinima“ na području subotičkoga i segedinskoga samostana preuzeli franjevci ugarske provincije Presvetoga Spasitelja, sa sjedištem u Gyöngyösu (Sekulić 1978, 18-19; Hoško 2001, 116-117). Međutim, postupno oduzimanje pastorala od franjevaca i preuzimanje ove skrbi od strane svjetovnoga svećenstva na području Kalačko-bačke nadbiskupije u razdoblju 1734.-1800. imalo je za posljedicu i gubljenje povezanosti s hrvatskom tradicijom (Hoško 2001, 121) i snaženje mađarizacije u crkvenim krugovima.

U nagodbenjačkome razdoblju, službena je crkva bila bitna poluga asimilacije, prije svega kroz kadrovsku politiku u visokoj crkvenoj hijerarhiji te forsiranje mađarskoga jezika u obredima (Pekić 1930, 176-182, 190-195), pri čemu je najpoznatiji tzv. Santovački slučaj, kada je nakon višegodišnjeg spora zbog otpora uvođenju mađarskoga jezika u bogoslužje došlo do masovnoga prelaska u pravoslavnu vjeru 1.200 Šokaca iz Santova (Pekić 1930, 180-182). No, na nižim razinama ova nastojanja nisu uvijek bila toliko uočljiva, jer je crkva uglavnom vodila računa da u hrvatskim župama svećenici budu Hrvati, a uz to su dio najvećih bunjevačkih preporoditelja iz ovoga razdoblja bili upravo svećenici, prije svih spomenuti Ivan Antunović, zatim Pajo Kujundžić (Subotica, 1859.-1915.) i Matija Mamužić (Subotica, 1847.-1900.), te Ivan Petreš (Kačmar, 1876. – Baja, 1937.), Ivan Evetović (Bački Aljmaš, 1859. – Bač, 1923.) i drugi.

U prvoj Jugoslaviji Katolička je crkva jedan od najbitnijih integrativnih čimbenika među bačkim Hrvatima: postupno se uvodi književni jezik u bogoslužje, razvija se katolička laička inteligencija okupljena osobito u Matici subotičkoj i oko časopisa *Klasje naših ravni*, biskup Lajčo Budanović (Bajmok, 1873. – Subotica, 1958.) osniva brojne institucije radi razvijanja narodne svijesti, svećenik Blaško Rajić (Subotica, 1878.-1951.) bio je jedan od pučkih vođa, karizmu je imao mladi Aleksa Kokić (Subotica, 1913. – Cetinje, 1940.)⁴ itd.

Za vrijeme rata, mađarske su vlasti internirale Blaška Rajića i biskupa Lajču Budanovića, vjerojatno kao neku vrstu kazne za njihovu djelatnost u vrijeme Kraljevine Jugoslavije, i postavile nove više crkvene vlasti isključivo mađarske narodnosti, ili pomađarene Hrvate (npr. za područje današnje Subotičke biskupije postavljen je posebni povjerenik József Íjjas, čije je izvorno prezime Ikotić, Leksikon 2, 2004, 24), premda se i dalje vodilo računa o zastupljenosti hrvatskih svećenika u hrvatskim župama (Vereš 1997, 114).

Kada su nakon poslijeratnog uzleta hrvatstva u Bačkoj (oličenog osobito u djelatnosti laičkih hrvatskih intelektualaca koji su djelovali i prije rata, npr. političar

cajem vlastitoga svjetonazora (prešao je u pravoslavnu vjeru i postao najvećim bunjevačkim propagandistom ideje o Bunjevcima kao pokatoličenim Srbima) zastupao tezu o „kroatizaciji“ (sic!) Bunjevaca, u čemu, po njemu, značajnu ulogu ima katolički kler.

⁴ Prema službenoj verziji, počinio je samoubojstvo prvih dana služenja vojnoga roka, premda su do danas ostale nerazpršene sumnje da je u pitanju umorstvo organizirano od strane tajne službe.

Josip Vuković – Đido /Subotica, 1890.-1951./, pravnik i sakupljač narodne književnosti Balint Vujkov /Subotica, 1912.-1987./ kao i pravnik i dramski pisac Matija Poljaković /Subotica, 1909. – Zagreb, 1973./, tek djelomično i prijeratne katoličke provenijencije, poput Matije Evetovića /Bački Aljmaš, 1894. – Subotica, 1972./ i učitelja Ivana Prčića – Gospodara /Tavankut, 1901.-1988./,⁵ vlasti sredinom pedesetih godina poduzele niz antihrvatskih mjera, prije svega ukidanje školske nastave na hrvatskom jeziku, ukidanje novina Hrvatska riječ, brisanje naziva „hrvatski“ iz mnogih drugih institucija (npr. HKPD „Matija Gubec“ iz Tavankuta, Hrvatsko narodno kazalište u Subotici itd.), crkva je ostala najznačajniji okvir gdje se razvijala hrvatska svijest naroda, njegovao književni hrvatski jezik (ne samo u bogoslužju, već je i vjerski list *Bačko klasje*, koji je izlazio od 1978. godine, bio sve do 1990. jedina novina na hrvatskom jeziku) i čuvala narodna tradicija (npr. proslava 300 godina doseljenja bunjevačkih Hrvata u Bačku Zbornik, 1987; Leksikon 2, 2004, 33-34).

U Mađarskoj je, pak, u vrijeme komunizma crkva odigrala značajnu ulogu u daljnjem pomađarivanju Bunjevaca, a premda nakon demokratskih promjena 1990. godine, postoji načelna želja u Crkvi da se stanje popravi, na teškoće utječu ne samo praktički već dovršen proces asimilacije, nego i nedostatak svećenika hrvatske narodnosti.

Nakon uspostavljanja etnocentrične srpske države 1990-ih godina, vlasti nastoje podgrijavati tenzije tako što preko svojih trabanata (različite udruge i organizacije koje ističu bunjevačku posebnost: Bunjevački nacionalni savjet, Bunjevački kulturni centri u Subotici i Tavankutu te Bunjevačka stranka – prijašnja Bunjevačko-šokačko stranka), vrše pritisak za uvođenje ikavskoga dijalekta u bogoslužje. No, dok ovo ima malo izgleda za uspjeh, čini se mnogo većom opasnosti postupno uvođenje u crkvene krugove srpskog književnog jezika u latiničnoj varijanti, što je, uostalom, od ranije razvijeno u Banatu, a od raspada Jugoslavije evidentno je i u Beogradskoj nadbiskupiji i vjerojatno će se dalje širiti. Ovaj će proces dalje svakako biti determiniran univerzalističkim karakterom Katoličke crkve⁶ u uvjetima potpunoga prevladavanja srpskoga jezika u svakodnevnoj pučkoj komunikaciji u hrvatskim župama.

5. Dok je nakon Drugoga svjetskog rata objektivni položaj Hrvata, kao manjine, u Mađarskoj uvjetovao kakvu-takvu institucionalnu izgrađenost hrvatske zajednice, dotle takve organizacije nije bilo među bačkim Hrvatima. Kako su za vrijeme Jugoslavije smatrani većinskim narodom, bački Hrvati nisu imali svoje manjinske institucije u državnome sustavu vlasti, a kada su i stvarno postali manjinom nakon raspada Jugoslavije, trebalo je čitavo desetljeće da im ovaj status bude i pravno priznat. Tako je nakon razdoblja polu-privatnih i dragovoljnih, ali svakako malobrojnih, institucija, počelo prakticiranje manjinskih prava uz potporu državnoga sustava, premda je taj proces nakon 2003. godine ponovno obnovljen. Jedna od okolnosti

⁵ Hrvatski su katolički vjernici i u Bačkoj proživjeli progone, od kojih su najpoznatiji subotički proces 1948. kada je osuđeno 27 članova bivše Križarske organizacije (Dulić 1999).

⁶ Čini se da ove procese potvrđuje i distribucija humanitarne pomoći preko Caritasa, pri čemu su na području Vojvodine i Beograda pretežiti korisnici koji nisu katolici.

koje ovo otežavaju jest i nedostatak dovoljnoga broja kadra koji se stvara u manjinskim institucijama, dakle, nečega što su druge vojvođanske manjine uživale desetljećima za vrijeme socijalizma. No, kadrovski deficit dijelom je i posljedica odljeva mozgova u Hrvatsku, što već spomenutoga početkom 1970-ih godina, to još više uslijed kontinuirane ekonomske i političke emigracije mladih od 1991. pa do danas.

6. Ostali čimbenici koji otežavaju hrvatske integrativne procese u Bačkoj i ugarskome Podunavlju pretežito imaju opći karakter – nisu tipični samo za Hrvate u Podunavlju, već su uglavnom zajednički i za ostale narode koji se nalaze u poziciji manjine.

Jedan je od takvih je oportunist. Počevši još od davnoga opredjeljivanja malobrojne elite za korištenje relativno neutralnoga imena Bunjevac u borbi za ostvarivanje narodnih prava, pa sve do današnjega dana kada se dio potencijalnih pripadnika hrvatske elite i puka opredjeljuje za kakvo „neutralnije“ ime od hrvatskoga, u nadi da će time moći bolje zaštititi svoju egzistenciju (Horvat 1996).

Posebno mjesto u rastakanju hrvatskoga identiteta u Podunavlju imaju socijalističke agrarne reforme, industrijalizacija i urbanizacija (Skenderović 1998, 489-490), pri čemu su posljedice ovoga bile pogubnije u Mađarskoj nego u Jugoslaviji. Gradski *melting pot* bio je toliko jak čak i u Subotici, gdje je hrvatsko stanovništvo sve do prije nekoliko desetljeća bilo većinsko, a danas je manjinsko.

Dakako, s ovime treba povezati i gore spomenuti jezično-ekskluzivni školski sustav, koji je, iako nominalno bio jezično „srpsko-hrvatski“, u praksi bio uglavnom izrazito srpski.

Uz to, prirodnu je svoju ulogu imao i medijski sustav, počevši od nekadašnjih novinskih medija, sve do suvremenih elektroničkih medija, koji su redovito srpski, uz rijetke izuzetke – novine skromne naklade i veoma ograničene mogućnosti distribucije.

U suvremenome razdoblju, u ovome procesu svoje mjesto ima i međunarodno-pravna zaštita hrvatske manjinske zajednice u Mađarskoj i Vojvodini, ali ostaje spornim pitanje njezina stvarnog dosega. I pored toga što su Mađarska i Srbija ratificirale najvažnije međunarodne dokumente o zaštiti manjina, te što je Hrvatska sklopila bilateralne sporazume o međusobnoj zaštiti manjina s ovim dvjema zemljama, učinci ovih akata na stvarnu situaciju ipak su ograničeni, što nije uvjetovano samo naravi međunarodnoga javnog prava, već su evidentni otpori i aktivno djelovanje vlasti suprotno preuzetim obvezama, od čega je u Republici Srbiji zadnjih godina najizraženija zaprječavanje ostvarivanja proklamiranoga prava na obrazovanje na hrvatskom jeziku (uvoz i tiskanje udžbenika na hrvatskom jeziku, nepoštivanje poznavanja hrvatskoga jezika kao uvjeta za rad u nastavi na hrvatskom, neriješeno pitanje lektorata i katedre za hrvatski jezik itd.), informiranja na pokrajinskoj razini (nepostojanje programa na hrvatskom na pokrajinskom radiju, veoma spor napredak u informiranju na pokrajinskoj televiziji), podzastupljenost u javnim i državnim službama, te neravnopravnost u odnosu na druge manjinske zajednice u Vojvodini (prije svega nerazmjerno skromnije financiranje hrvatskih programa i projekata).

Na nacionalno-integracijske procese Bunjevaca u Bačkoj i cijelome ugarskom Podunavlju utječe niz čimbenika različite naravi. Pored momenata zajedničkih za sve manjinske zajednice, za hrvatsku se zajednicu na ovome prostoru kao posebno bitni izdvajaju standardizacija hrvatskog književnog jezika koja je teško dopirala i dopire do etničkoga hrvatskog stanovništva koje je živjelo i živi izvan Hrvatske, jaka identifikacijska veza s regionalnim imenom Bunjevci koju su poticale i potiču vlasti radi sprječavanja integracije u hrvatsku naciju, te ambivalentna uloga Katoličke crkve, a u odnosu na vojođanske Hrvate još i nepostojanje modernih državnih manjinskih institucija.

Literatura:

- Bačić, Slaven. 2002. Nespretni pokušaj stvaranja znanstvene zbrke. *Klasje naših ravni* 1-2/2002: 65-69.
- Buljovčić, Josip. 1996. *Filološki ogledi*. Subotica: Subotičke novine.
- Bušić, Krešimir. 2003. Iz prošlosti hrvatske zajednice u Bačkoj. *Hrvatska revija* 3/2003: 19-29.
- Černelić, Milana. 1994. Nastojanja da se bačkim Bunjevcima ospori pripadnost hrvatskom narodu. *Studia ethnologica Croatica* 6: 85-103.
- Danica ili Kalendar za Bunjevce, Šokce i Hrvate*. 1942. 1943. 1944. Budapest.
- Dulić, Marija. 1999. Da se ne zaboravi: subotički proces 1948., *Politički zatvorenik*, br. 8.
- Evetović, Matija. 1940. *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*, Subotica, rukopis.
- Gabrić, Bela. 1971. Suradnja dra Josipa Andrića s Hrvatima u Bačkoj. *Dr Josip Andrić 1894-1967 : Zbornik*. Zagreb. 46-52.
- Grlica, Mirko, Vaš, Geza. 1990. Subotičko višestranačje 1919-1929. *Pro memoria* 9: 2-4.
- Hobsbaum, Erik. 1996. *Nacije i nacionalizam od 1780*. Beograd: Filip Višnjić.
- Horvat, Josip. [Bačić, Slaven] 1996. O bunjevačkom imenu, *Žig : Dodatak za znanost, kulturu i umjetnost*, 50: 2-3.
- Hoško, Franjo Emanuel. 2001. Trostoljetno pastoralno djelovanje subotičkih franjevacu, u: *Franjevačka prisutnost u Subotici : Ferencesek Szabadkán*, Subotica: Franjevački samostan u Subotici i Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović“.
- Hrvatska riječ*, br. 100. 2004. Subotica.
- Kujundžić, Ivan. 1969. Bunjevačko-šokačka bibliografija : Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 355: 667-769.
- Kuntić, M. Alba. 1969. *Počeci borbe za prepород bačkih Bunjevaca : jedan uspjeh akcije kneza Mihaila i Ilije Garašanina za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje*. Beograd.

- Kuntić, M. Alba. 1991. Iz istorije bačkih Bunjevaca : Povodom tristogodišnjice seobe Bunjevaca u Bačku : Prilog istoriji srpskog naroda, *Spomenik CXXXII*, Odeljenje istorijskih nauka 8. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
- Lebl, Arpad. 1979. *Građanske partije u Vojvodini 1887-1918*. Novi Sad: Matica srpska.
- Leksikon pisaca Jugoslavije I*. 1972. Novi Sad: Matica srpska.
- Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca 1 (A)*. 2004. Subotica: Hrvatsko akademsko društvo.
- Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca 2 (B-Baž)*. 2004. Subotica: Hrvatsko akademsko društvo.
- Mačković, Stevan. 2004. Industrija i industrijalci Subotice (1918.-1941.) s osvrtom na udio Hrvata, feljton, *Hrvatska riječ*, br. 90-96.
- Peić, Marko. 1943. *Bunjevačke narodne pisme : Hiljadu bećaraca*. Szabadka: Városi nyomda.
- Pekić, Petar. 1930. *Povijest Hrvata u Vojvodini*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002. : stanovništvo : nacionalna ili etnička pripadnost : podaci po naseljima 1*. 2003. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Sekulić, Ante. 1978. *Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici*. Split: Knjižnica Zbornika Kačić.
- Sekulić, Ante. 1991. *Bački Hrvati : Narodni život i običaji*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, knjiga 52. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Skenderović, Bruno. [Bačić, Slaven] 1998. Formiranje nacionalne svijesti kod Bunjevaca u Bačkoj, *Marulić* 31(3): 478-490.
- Smit, D. Antoni. 1998. *Nacionalni identitet*. Zemun-Beograd: Biblioteka XX vek i Čigoja štampa.
- Unyi, Bernardin. 1947. *Sokácok-Bunyevecok és bosnyák fercesek története*. Budapest: Magyar barát.
- Unyi, Bernardin. 1947. *A mohácsi fercesek története*. Mohács.
- Vereš, Tomo. 1997. *Bunjevačko pitanje danas*. Subotica: Institut „Ivan Antunović“ i NIP „Subotičke novine“.
- Vlašić, L. 1938. Nacionalni preporod Bunjevaca. *Subotička Danica ili Bunjevačko-Šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1938*: 121-124.
- Zbornik predavanja znanstvenog skupa u Subotici 12-14- VIII 1986. povodom 300. obljetnice obnovljene crkvenosti među Hrvatima u Bačkoj*. 1987. Subotica.

Summary

National integration processes of Bunjevci in Bačka and Hungarian Danube Valley

In his work, the author examines the most important elements which determine the integration processes of these Croatian sub-ethnic groups, namely Bunjevci from Bačka and Hungarian Danube Valley, into the whole Croatian nation. In addition to the factors of denationalization common to all the members of other nations that live outside the national core and the motherland, Croatia in this case, the most important ones for the Croatian population living on the mentioned territory are the poor standardization of the literary language, Croatian in this case and, without a doubt, strong identification of the ethnic Croatian population outside the motherland and the Croatian's national core, with the regional name „Bunjevci“, which was imposed and encouraged by the authorities to prevent the integration into the wholeness of the Croatian nation and last, but by no means the least, the ambivalent role of the Roman-Catholic church, not to mention the lack of modern minority government institutions when it comes to the Croats in Vojvodina.

Key words: Bunjevci, Croats, Bačka, Hungarian Danube Valley, national integration processes